

Xebatê Peter J. A. Lerch Derheqî Kurdolojî de*

The Studies of Peter J. A. Lerch on Kurdology**

Seyîdxan KURIJ***

KILMÎYE:

Armancê na xebatê, dasinaşynaişê xebatê ke Kurdologê Rusî, Peter. J. A. Lerch warê Kurdolojî kerdê yê. Peter Lerch seserre 19. de warê Kurdolojî de xebat kerda. O zanayê Rusan ê verênan ra yew o ke wareyê Kurdolojî de xebat kerda. Peter Lerchî 1850 de Petersburg de Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye de qisimî tarîx–fîlolojî de xebat kerda. 1853 – 1856 beyntarê Împaratorîya Osmanî û Çarîya Rusya de herbî Kirim beno. No herb de taye Kurde ke hesîr gerîyayî bajarî Roslow de yenî ca kerdîş. Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye de qisimî tarîx–ziwanzan wazîfe dano Peter Lerch ke o şêro Roslow. O şino o ca û Kurdan de beno sinaşî. Lerch tîya de Kurdkî (kurmanckî / kirdkî) metnanî folklorî are dano. Peter Lerch derheqî xebatê xo de yew rapor amade keno û nê raporî peşkeşî Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye qisimî Tarîx – Ziwanzanî keno. O cuwa pey nê metnan ser o xebata zanistî keno. Vere cû foklorê Kurdan ser o nuseno. 1857 de xebatanê xo weşeneno. Nameyê kîtabê ey

* Ev nivîs digel hinek zêdehiyan ji nivîsa “Seyîdxan Kurij, *Xebatên Peter J. A. Lerch di Warê Kurdnasiyê de*, Kurdolojî -Gotarên Konferansa Kurdolojiyê-, edt. İbrahim Seydo Aydoğan, Zanîngeha Hekariyê, 2011, r. 209-225” bi bal Kurdiya Zazakî ve hatiye veguhestin.

** This article was translated to Zazakî dialect of Kurdish with some additions from the study of “Seyîdxan Kurij, *Xebatên Peter J. A. Lerch di Warê Kurdnasiyê de*, Kurdolojî -Gotarên Konferansa Kurdolojiyê-, edt. İbrahim Seydo Aydoğan, Zanîngeha Hekariyê, 2011, p. 209-225”.

*** Researcher, Lêkolîner.
seyidxan12@googlemail.com

“Derheqî Kurdan û Keldanîyî Bakûr yê Îranî de Cigêrayîşî” yo. Dima no kîtabî Amsterdam de bi almankî (Forschungen und die über die curing İranischen Nordchaldäer) çap beno. Hewt hebî tekstê kirdkî yê ey estî. Tekstî bi alfabeya lepsîsus ameyê nuştîş. Na alfabeya taybet terefê Peter J. A. Lerch ameya hedrekerdîş. Nê transkribe bi alfabeya latîni bî. Na cigêrayîşî de kîtabê Peter J. A. Lerchî, tekstê ke bi kurmanckî û zazakî amênuştîş ser o xebat bîya û tekstî transkribe bî.

Kelîmeyê kîlîdî: Peter J. A. Lerch, Kurdolojî, tekstê Kirdkî.

ABSTRACT:

The aim of this study is to examine Peter J. A. Lerch's work on Kurdish language. Peter J. A. Lerch is a Russian linguist who worked at Petersburg Royal Academy, Department of History and Languages in 1850. He is the first linguist who worked in the field of Kurdology. Ottoman Empire and Russian Empire had war called 'Kırım war' between 1853 and 1856. During that war, some innocent Kurds were captured in Roslow city. Petersburg Royal Academy appointed Peter J. A. Lerch to the camp where the captive Kurds as well as the other captives were kept so that he could study the languages spoken by the captives. Peter J. A. Lerch went to the camp and met the captive Kurds. He learnt Kurdish and collected language material related to Kirdkî /Zazakî and Kurmanji Kurdish as well as their folklore. Following this, he prepared a report on his work related to Kurdish language and folklore and gave it to Petersburg Royal Academy, Department of History and Languages. Afterwards, he studied on the Kurdish materials he collected. Later, he wrote his book on Kurdish language and folklore. He published his work in Petersburg in 1857. His book is titled "About Kurds and Chaldeans in Northern Iran". The book was later published in German with the title of "Forschungen und die über die curing İranischen Nordchaldäer" in Amsterdam. There are seven Kurdish texts in the book. The texts are written by Lepsisus alphabet. It is a special alphabet that prepared by Peter J. A. Lerch. They are later transcribed to Latin alphabet. The focus of this research is the contents of Peter J. A. Lerch's book which are on Kurdish language (i.e. the texts written in Kirdkî Kurdish dialect as well as Kurmanji Kurdish dialect).

Keywords: Peter J. A. Lerch, Kurdology, Kirdkî /Zazakî Kurdish texts, Kurmanji Kurdish texts.

1. DESTPÊK

Ma wazenî na xebatê xo de xebatê ziwanzanî Rus, Peter. J. A. Lerch ke warê Kurdoloji kerda, na xebat ser vinderi.

Peter Lerch seserre 19. de warê Kurdoloji de xebat kerda. O zanayê Rusan ê verênan ra yew-o ke warî / warê Kurdoloji de xebat kerda. Peter Lerchî 1850 de Petersburg de Akademîyî Qraliyet yê Zanayîye de qîsimî Tarîx-Fîlolojî de xebat kerda.

1853-1856 beyntarê İmparatorîya Osmanî û Çarîya Rusya de herbî Kırım beno. No herb de taye Kurde ke hesîr gerîyayî bajarî Roslow de yenî ca kerdiş. Akademîyî Qraliyet yê Zanayîye de qîsimî Tarîx-Ziwanzan wazîfe dano Peter Lerch ke o şêro Roslow. Nayê sero o wisarî 1856 de şino Roslow û tîya de 11 hefteyî maneno. Lerch tîya de Kurdkî (kurmanckî / kirdkî) metnanî folklorî are dano. O cuwa pey nê metnan ser o xebata zanistî keno û sey kîtab çap keno. No kîtab sey di cîldan yeno çap kerdiş. Ancî Peter Lerch derheqî xebatê xo

yê Roslow de yew rapor amade keno û nê raporî peşkeşî Akademîyî Qraliyet yê Zanayîye qisimî Tarîx–Ziwanzanî keno. No rapor cildî yewin ê kitabî Lerch de esto. Peter Lerch no raporî xo de zaf hira behsê metodanî xo yê îlmî keno. O îzah keno ke xebatê xo ya warê Kurdolojî de kam metodî şuxilnayî.

Wexto ke Peter Lerch bes Kurdkî museno, o bi îmkananî xo qaydeyanî grameri Kurdkî veceno orte û dest pê keno metnanî Kurdkî ser o xebat keno. O bi ardimî çend Kurdan her di lehçeyanî Kurdkî (kurmançî û kirdkî) ser o xebat keno. Peter Lerch goreyî alfabeya Linguistik von Lepsîus semedê nuştîşî Kurdkî ya yew alfabeya bi 39 herfan keno hedre. Nê herfan ra 9 tene bi veng î, 30 tene bê veng î. Bi venginan ra 5 tene bi vengo qalin, 4 tene bi vengo barî yî.

Peter J. A. Lerch materyalî ke Roslow de topkerdibî û sero xebat kerdibî bi nameyî “Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer (Derheqî Kurdan û Keldaniyî Bakûr yê Îranî de Cigêrayîşî), sey di cild 1857 de St. Petersburg de çap keno. Eynî kitab 1979 de Amsterdam de newe ra bi almankî yeno çapkerdiş. Ma na xebatê xo de no çapî almankî esas girewto. Metnî Kurdkî yê nê kitabî çapî Amsterdam de zî sey çapî St. Petersburg bi alfabeya Lepsîus sey orjînal ameyî çap kerdiş. La no çapî Amsterdam de tercumeyî almankî yê metnanî Kurdkî zî esto.

Ma no nuşte de nê temayan ser o vindertî:

1. Naverokî kitabani Peter J. A. Lerch

a) Nuştêyî bi lehçeyî kurmançkî

b) Nuştêyî bi lehçeyî kirdkî

2. Tarnskirîpsiyonî metnanî kirdkî

Seke ma cor de zî nuştîbi Peter Lerch' kitabî xo de 7 metnî kirdkî neşir kerdî. Heme 7 metnî bi alfabeya Lepsîus ya Linguistik ameyî nuştîş. Na alfabe yew alfabeya taybetî ya. Nê metnî kirdkî ke Peter Lerch kitabî xo de neşir kerdî, verî hetî nuşttox / cigêrayox Mehemed Malmîsanij ra bi alfabeya latînî ya Kurdkî (Alfabeya Celadet Bedirxan) newe ra ameyî nuştîş yanî ameyî transkîrîpe kerdiş û 1986 de kovara Enstîtuyî Kurd Paris “Hêvî” de ameyî çap kerdiş. Cuwa pey mi reyna nê metnî bi alfabeya Kurdkî newe-ra nuştî û ne metnî 1995 de rojnameyî “Azadî” ke Îstanbul de amênî neşir kerdiş de çap bîyi.

2. PETER LERCHÎ ÇIRA Û SENÎ DEST BI XEBATÊ KURDOLOJÎ KERD?

Ma wazenî na xebatê xo de xebatê ziwanzanî Rus, Peter. J. A. Lerch ke warê Kurdolojî kerda, na xebat ser vinderi.

Peter Lerch seserre 19. de warê Kurdolojî de xebat kerda. O zanayê Rusan ê verênan ra yew-o ke warî / warê Kurdolojî de xebat kerda. Peter Lerchî 1850 de Petersburg de Akademîyî Qraliyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx–Filolojî de xebat kerda. Peter Lerch verî ziwani farisî ser o xebitîyayo, çunke destananî îranî û sanskritî zaf dîqetî ey antênî. O yew mudet cuwa pey ferq keno ke no war zaf hera yew war o, no rid ra o warê xebatê xo keno teng, yanî tena yew

war de xebatê xo ramneno. Peter Lerch warê îranolojî de verî tay nuşteyan waneno, bade 1852 de çend nuşteyanî akademîkar – cigêrayox Kunîk waneno. Kunîk cigêrayîşanî xo de ziwan, kultur, tarîx û halî cemat yê sosyal û cematî yê şaranî îranî sero xebitîyeno. Kunîk kitabî xo yo bi nameyî “Les tribus des Courdes Iranien” (Eşîretî Kurdan ê Îranî) (Lerch 1857) de nuseno ke eke merdim biwazo derheqî Asûr, Babil û şaranî bînan de cigêrayîş virazo, ganî merdim Kurdan hol bisinasno.

Nayê sero Peter Lerch bawer keno ke xebatî derheqî Asûr, Babil û şaranî bîn de girêdayîyê xebatanî derheqî Kurdan de yê. Çünke o wext zafê cigêrayoxan bawer kerdênî ke alaqa yî Kurdan û Asûriyan esto, yanî ê yew kok ra yenî.

Peter Lerch zaf binî tesirî nê îddiayan de maneno û o wexta pey hinî Kurdan sero xebatê xo ramneno. No rid ra o dest ci keno tarîxî Kurdan sero çimeyan gêreno. No wext de kitabxaneyî

Akademiyî Qraliyet yê Zanayîye de kitabî Şerefxan Bêdlîsî „Şerefname“ vînenno. Mudurî kitabxaneyî Boris. von Dohrn musade dano Peter Lerch ke o no kitabî biwano. Lerch bê Şerefname çend kitabî bînan zî peyda keno û waneno. Peynîyê nê xebatanî xo de Peter Lerch yeno na bawerîye ke tarîxî Kurdan tarîxî devletan ra zaf tarîxî eşîretan o, la nê eşîrî tarîxî devletan de zaf yew cayo muhîm genî (Lerch 1857, I, 5). Nayê sero o xebatê xo eşîretanî Kurdan sero ramneno.

Peter Lerch no wext de kovara bi nameyî “Nordische Biene-23. 12. 1855” (Lerch 1857, I, 6) de bi manşetî “Bajarî Smolonskî de Kurdkî” yew xeber waneno. Na xeber de yeno nuştîş ke herbî benatey Împaratoriya Osmanî û Çariya Rusya de taye Kurdkî hesîr geriyayî û nê hesîrî cîya cîya bajarî Rusya de ameyî ca kerdiş. Lerch îdareyî Akademiyî Qraliyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx – Ziwanzanî ra musade wazeno ke bieşko şêro bajarî Smolonskî nê Kurdanî hesîran vîno û yew mudet înan het de bimano. Îdareyî Akademiyî Qraliyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx – Ziwanzanî no waştîş ey qebûl keno.

Peter Lerch bawer keno ke tarîxî yew şar sero cigêrayîş girêdayîye ziwan û kulturî ey şarî yo. O verî ke şêro Roslow cigêrayîşî ke Kurdan sero ameyî nuştîş înan peyda keno û waneno. Nê cigêrayîşan ra yew xebatê Nicol von Chanykow a. Chanykow konsolosî Rusya yê Tebrîz bi. O 1856 de çend metnan ê Tirkî, farisî û Kurdkî Akademiyî Qraliyet yê Zanayîye rê şaweno. Chanykow o wext kitabî Sadî Şirazî’ „Gulîstan“ zî Kurdkî ra açarneno ruskî.

Peter Lerch eynî wext de xebatanî konsolosî Rusya yê Erzurum Alexander Jaba zî peyda keno. Alexander Jaba hem folklorî Kurdan ra nimuneyan topkeno hem zî derheqî eşîretanî Kurdan û şairanî Kurdan de cigêrayîşan virazeno. Alexander Jaba nê xebatanî xo açarneno franskî zî û dano çap kerdiş. Înan ra teber Lerch kitabî A. Chodzko’ “Etudes philologiques sur la langue Kurde -dialecte de Suleimanie (Lerch 1857, I, 8) (Derheqî Ziwanî Kurdkî de Cigêrayîşî Filolojîk – Fekî Suleymaniye) sero zî xebat keno.

Peter Lerch nuseno ke, o neşkayo nê her di kitabî ca bikero (Lerch 1857, I, 10).

1- Kîtabî Guisepe Campanelli bi nameyî “Storia della Regione del Kürdistan; Constantinopoli-1818”. No kitab yew kitabxaneyî Istanbul de biyo.

2- Yew xebata ke derheqî tarîx û ziwani Kurdan de hetî hîrê mîsyoneran ra ameya hedre kerdîş. No kîtab de behsê taye nuşteyan bena ke verî 700- 800 serr hetî Mîrî Amediya Behram Paşa ra ameyî nuştîş.

No kîtab ke Peter Lerch behs keno kîtabî papazî Îtalî Garzonî bi nameyî “Grammatica e vocabulario della LINGUA KurdA’ yo. No kîtab 1787 de Îtalya de ameyo çapkerdîş.

Seke yeno zanayîş Garzonî 18 serrî Kurdîstan de Misul, Amediya û Zaxo de mendibi û derheqî Kurdan de cigêrayîşî viraştîbî.

3. KURDÎ HESÎRÎ KE BAJARÎ ROSLOW DE AMEYÎ CA KERDIŞ

1853 – 1856 beyntarê Împaratoriya Osmanî û Çarîya Rusya de herbî Kirim beno. No herb de taye Kurde ke hesîr gerîyayî bajarî Roslow de yenî ca kerdîş. No herb de pêrodayişî hetî Kars de hende 300 eskerî Osamanîyan esîr gerîyênî. Mîyanî înan de Tirkî, Erebi û hende 50 tenî zî Kurdî estî (Lerch 1857). Kurdî ke Roslow de manênî ê heremanî Kurdîstan Merdîn, Cizire (Eyaleta Heqarî), Dêrsim, Muş, Diyarbekîr (Eyaleta Kurdîstan), Riha, Bircik (Eyaleta Helep), Xarput, Meletî, Maden, Arebgîr, (Eyaleta Xarput) û Erzirom ra yî. “Ê heremî Kurdîstano Rojava heremî beyntarê Firato corîn û Dicle ra amêbi. Pêroyin teberî Kurdî de, Tirkîya Anotolî zî qisêkerdênî.

Înan ra tayên (yew ser û nê m de) ruski fehm kerdênî. Înan ra kes nêşkênî binuso, la tayî înan êşkênî hedî hedî biwanî. Ê 10-12 kes yew ban de mendênî û her wext yew bîn ziyaret kerdênî. Mîyanî Kurdan de yew hozan zî bi (Lerch 1857, r. 26).

Peter Lerch na xebatê xo yê Roslow sero yew rapor dano Akademîyî Qraliyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx–Ziwanzanî (Lerch 1857, I, 23-46). Lerch no raporî xo de behsê tayê Kurdan keno ke ey her tim înan de sohbet kerdo. Înan yew lacî serekî eşîreta Rişwan Eli Axa Muhammed o. Eli Axa o wext merdîbi. Yê bîn warzayî serekî eşîretê Pêçar Husên û embazî xo Eli bî. Eli Hênî ra eşîretê Dimî / Demî ra yo. Ancî tîya de taye Kurdî ke kirdkî qisêkerdênî estbîy. Nê Kurdî qezayê Çewlîg Dara Hênî, mintiqayê Siwan ra bîy. Înan ra nameyî yewî Hesen o. Hesen dewê Siwan Kasan ra yo. Peter Lerch embazîye Kurdan ra zaf memnun maneno. O raporî xo de Kurdan zaf wasifneno.

Pêroyî nê rapor bi tercumeyî kirdkî no kîtab de esto, no rid ra ez niwazeno dergûdila behsî nê raporî bikerî.

4. PETER J. A. LERCH ROSLOW DE BI HESÎRANÎ KURDAN DE PÎYA MANENO

Akademîyî Qraliyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx – Ziwanzan wazîfe dano Peter Lerch ke o şêro Roslow. Nayê sero o wisarî 1856 de şino Roslow û tîya de 11 hefteyî maneno. Lerch tîya de Kurdî (kurmanckî / kirdkî) metnanî folklorî are dano. (Lerch 1857, I, 23-46)

Peter Lerch şîyayîşî xo yê Roslow raporî xo de wina nuseno, “Emser 28î sibat de qedîyayîşî qismî yewin yê xebatê mina bi nameyî “Kurdan Sero Cigêrayîşî” ra pey ez St: Petersburg ra vecîyaya. 7 Edar de ez resaya Roslow. Musadeyo ke mi walîtîye ra girewtîbî, mi o musade da îdareciyanî ucayî û bi ardimî înan ez eynî roj şîya cayî Kurdanî esîran. No hawa mi dest bi karî xo kerd. Seke şîma zanî mi cuwa ver no derheq de cigêrayîşî viraştîbî. No rid ra ez semedê no wazîfeya hedre bîya” (Lerch 1857, I, 23).

Lerch hetanî 26 Gulan 1856 Roslow de Kurdan het de maneno. O yew mudet cuwa pey ferq keno ke Kurdî tîyayî di lehçeyanî Kurdkî qisê kenî. Nê lehçeyî kurmanckî û kirdkî yî. Lerch pê ardimî materyalî xo semedê xo ya yew ferhengî qijkek keno hedre. O bi ardimî nê ferhengî û Kurdanî tîyayî kurmanckî museno. Lerch Kurdanî tîyayî de beno dost, her wext înan de yeno pêhet û sohbet keno. Peter Lerch metnanî kurmanckî kesanî sey Muhammed, Husên û Elî ra, metnanî kirdkî zî Heseno Sîwanîj ra geno. Lerch nê metnî ke Kurdan ra goşdarî kerdî pêroyin qeyd keno û cuwa pey înan sero xebat keno. O nê Kurdan ra klaman, sanikan, destananî Kurdan, pêrodayişî beyntarê eşîran, hikayeyî ke pêrodayişî beyntarê mîranî Kurdan, pêrodayişî beyntarê Kurdan û mîletanî bînan, anî zîwan, top-keno.

Nê sohbetan de Kurdî Lerch rê hikayeyanî derheqî heywanan de (fabl) zî vanî. Peter Lerch eseranî xo de behsê hikayeya Pûm Quçûn û Leyleg keno. Hesên ey rê hikayeyî Mirçîka Goîn (Bum) vano. Lerch bi ardimî Husên çend fikrayanî Xoce Nasreddîn açarneno ruskî. Ancî Hesên ey rê behsê çend bîyayeyanî o wext keno û ci rê klaman vano. Lerch înan pêroyin qeyd keno. Hesên Lerch rê behsê seramayanî Abdullah Beg keno. Abdullah Beg û Paşayî Xarpet pê nîkenî, naye sero, o verba Paşayî sere wedareno. Abdullah Beg verî surgunî / Istanbul beno, tîya ra zî sey qaşmaqam tayînî Rumelî beno. La o tîya de di aşma pey mireno. Hesên înan sey hikaye Lerch rê qalî keno. Peter Lerch semedê topkerdişî metnanî kirdkî ya û kirdkî musayîş a

Hesênî ra zaf îstîfadfe keno, no Hesên semedê xebatê Lerch a beno çîmeyo esasî.

Peter Lerch Hesênî sey Paloyij dano sinasnayîş. Çunke o wext Sîwan girêdayî Pali / î bi, nîka Sîwan 1936 ra girêdayî qezayê Çewlîg Dara Hênî yew nahîye / belde ya. Peter Lerch semedê Hesên'a wina vano, “No Hesên Kurdanî Roslow ra yew-o, tewr weş sohbet û hissî bî” (Lerch 1857, I, 26).

5. XEBATÊ PETER LERCHÎ DERHEQÎ ZIWANÎ KURDKÎ DE

Peter Lerch Roslow de Kurdan ra xeylêk materyal top keno. O cuwa pey nê metnan ser-o xebata zanistî keno û înan di cîlt sey yew kîtab çap keno (Lerch 1857).

No kîtab sey di cîldan yeno çap kerdiş. Ancî Peter Lerch derheqî xebatê xo yê Roslow de yew rapor amade keno û nê raporî peşkeşî Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye qisimî Tarîx-Ziwanzanî keno. No rapor cildî yewin ê kîtabî Lerch de esto. Peter Lerch no raporî xo de zaf hîra behsê metodanî xo yê îlmî keno. O îzah keno ke xebatê xo ya warê Kurdolojî de kam metodî şuxilnayî.

Seke ma cuwa ver zî nuştîbî Petzer Lerchî verî ke şêro Roslow, warê Kurdolojî de cigêrayîş viraştîbî, hazîrîyê xo hol kerdîbî. O cuwa ver materyalanî oryantalistanî Îngîlîzan, Almanan, Îtalyanan û Rusan hol tetkîk keno. Peter Lerch wazeno zîwanî Kurdkî sero, bi taybetî zî fonetîk û gramerî zîwanî Kurdkî sero xebat bikero. Wexto ke Lerch şîno Roslow tîya de Kurdan het de maneno, înan de sohbet keno, o ferq keno ke heta o roj nuştîyî ke oryanlaîstan zîwanî Kurdkî sero nuştî yan şaş î, yan zî kê mî. No rid-ra o çîko ke tîya de Kurdan ra goşdarî keno, înan qeyd keno. Peter Lerch tîya de texmînî xo ra zî texmînî Akademî ra zaf materyal top keno.

Peter Lerch verî hewl dano ke lehçeyanî Kurdkî kurmanckî û kirdkî bimuso û yew mu-det cuwa pey nê her di lehçeyan museno. O hinî bi Kurdan a Kurdkî qîsêkeno. Lerch semedê xebatê xo yê arêkerdîşî metnanî Kurdkîya hîna zaf lehçeyî kurmanckî şuxulneno. Peter Lerch verî semedê nuştîşî Kurdkîya alafabeya akademîkkar Sjögren şuxulneno. Sjögnern na alafabe semedê gramerî zîwanî osetkî ya şuxulnayîbî. Peter Lerch behsî kîtabî Sjögnern “Gramerî Osetkî” keno û no derheq de wîna nuseno, “Bi na alfabe hem yew zîwano îranî sero xebat ameybî kerdîş, hem zî bi na alfabe yew zîwano ke qet niameyo nuştîş û şuxulnayîş, nê zîwan ser-o xebat kerdîş mumkun bi. Bi na alfabe çekuyan fekî însanan gîrewtîş û eynî o qede kaxit ser de nuştîş, yanî veng an eynî sey xo nuştîş mumkun bi. Sjögnern alfabeya ruskî esas gîrewtîbî û no îskeletî sero semedê osetkîya yew alfabe îcat kerdîbî. Mî na alfabe vîcna, çünke veng anî Kurdkî û vokalanî Kurdkî bi alfabeya Erebkî - farîskî nuştîş mumkun nebi. O wext Kurdan semedê nuştîşa na alfabe şuxulnayêni. Ancî ez eşkayêni bi na alfabe mîyanî 10 000 Kurdanî transkafkasay de rehet rehet xebatê xo biramnî. Goreyî bawerîye mî wexto ke merdim biwazo yew zîwan bisinasno, ganî merdim verî qaydeyanî gramerî ey zîwanî vejo orte. Alfabeya Sjögnern cewab dayêni na hewcetiye mî (Lerch 1857, I, 31).

Wexto ke Peter Lerch bes Kurdkî museno, o bi îmkananî xo qaydeyanî gramerî Kurdkî veceno orte û dest pê keno metnanî Kurdkî ser-o xebat keno. O bi ardimî çend Kurdan her di lehçeyanî Kurdkî ser o xebat keno.

Peter Lerch verî materyalî ke Roslow de top kerdî înan bi alfabeya Sjögnern nuse-no, cuwa pey zîwanî “Zend”, farîskî û metnî ke Erzîrum ra ameyî, înan sero xebat keno. Wexto ke Lerch nê hemeyin nano têver, o vînenno ke alfabeya Sjögnern de problemî estî. Nayê sero semedê nuştîşî, yanî transkîrîpsiyonî metnanî Kurdkî ya 19 aşmê Çîle 1855 de Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye qîsimî Târîx-Zîwanzanî de yew kombîyayîş beno. Lerch zî no kombîyayîş de hedre beno. Tîya de qerar gêrîyêno ke semedê nuştîşî metnanî Kurdkî ya Alfabeya Lepsîus ya Lînguîstîk yan zî Alfabeya Standart bêro şuxulnayîş (Lerch 1857, I, 45) Na alfabe bi ardimî zîwanzananî îngîlîz û almanan hetî akademîkkar Lepsîus ra ameybî hedre kerdîş. Na alfabe semedê zîwananî ke qet niameyî nuştîş, ameynî şuxulnayîş. Peter Lerch goreyî alafabeya Lepsîus semedê nuştîşî Kurdkî ya yew alfabeya bi 39 herfan keno hedre. Nê herfan ra 9 tene bi veng î, 30 tene bê veng î. Bi venginan ra 5 tene bi vengo qalîn, 4 tene bi vengo barî yî.

6. NAVEROKÎ KÎTABANÎ PETER J. A. LERCH

Peter J. A. Lerch materyalî ke Roslow de topkerdibî û sero xebat kerdibî bi nameyî “Forschungen über die Kurden und die İranischen Nordchaldäer” (Derheqî Kurdan û Keldaniyî Bakûr yê İrani de Cigêrayîşî), sey di cîld 1857 de St. Petersburg de çap keno. Eynî kitab 1979 de Amsterdam de newe ra bi almankî yeno çapkerdiş. Ma na xebatê xo de no çapî almankî esas girewto. Metnî Kurdkî yê nê kitabî çapî Amsterdam de zî sey çapî St. Petersburg bi alfabe ya Lepsîus sey orjînal ameyî çap kerdiş. La no çapî Amsterdam de tercumeyî almankî yê metnanî Kurdkî zî esto.

Serekî Akademiyî Qraliyet yê Zanayîye qisimî Tarîx–Ziwanzanî Boris von Dohrn semedê kitabî Peter Lerch`a yew rapor nuseno. B. von Dohrn tiya de behsî musadedayîşî şiyayîşî Peter Lerch yê Roslow keno û zaf qîmet dano xebatê ey. Dohrn wexto ke xebatê Lerch û raporî ey waneno, o soz dano ci ke semedê xebatê ey ya derheqî ziwan, kultur û tarîxî Kurdan de ey rê ardim bikero.

Boris von Dohrn tedeyîyê / muhtewayê kitabî Peter Lerch wina eşkira keno (Lerch 1857, I, 15).

Nuşteyî bi Lehçeyî Kurmanckî

- 1- Kurdkî ra tercumeyî 7 sanikan
- 2- Tirkî ra tercumeyî 18 milqatikî
- 3- 2 sanikî û yew milqatik
- 4- Serameyî mirî Palî Abdullah Beg
- 5- Hîkayeya eşq ya serekî eşîrê Romî
- 6- Ziwanî finkî ra tercumeyî 6 sanikan.

Nuşteyî bi Lehçeyî Kirdkî

- Behsî 3 şeran miyanî eşiranî Kurdan de
- 2- Di Hîkayeyî
- 3- Efsaneyî Mirçika Goîn (Bum)

Goreyî agahdariye Boris von Dorn xercî nuşteyan çend roportaj zî nuştî. Ancî no kitab de 25 klam estî. Nê klaman ra zafê înan kurmanckî yî la taye zî kirdkî yî. Temayî klaman eşq û egîdê ya.

Cildo newe yê kitabî Peter J. A. Lerch yo bi nameyî “Forschungen über die Kurden und die İranischen Nordchaldäer (Derheqî Kurdan û Keldaniyî Bakûr yê İrani de Cigêrayîşî), heme metnî Kurdkî:

Cumleyî Kurmanckî û Kirdkî

Peter Lerch no kitabî xo de 44 cumleyanî kurmanckî û kirdkî dano têver. Zafê nê cumleyan 1773 de hetî Hartung Ludwig Christian BACHMEISTER ra ameyî nuştîş û çapkerdiş (Lerch 1857, I, 47, 48, 49).

Nê cumleyan ra taye:

Kurmanckî	Kirdkî	Tirkî
Xodê namire	Alah ni miren`û	Allah Ölmez
Dîa kulfetan wan hes dike	Daîke eyrani (eylekani) xoe zaf sînena	Anne çocuklarını çok seviyor.
Di memikê wêde şîr pîrr heyê	Çicê yay zaf şit estû	Onun memesinde çok süt var.
Mêrê wê jê hez dike	Myerdê yay hes kenû	Kocası onu seviyor.
Va Jinka bi hemîle	Aya cenî hemleya	O kadın hamiledir.
Kulfet çiçikan nagre	Laci çice ni wenû	Oğlan meme emiyor.
Keçik daha nagire	Kêna hem`a pay ni şina	Kız henüz yürümüyor.
Va merûa kore	Enoe merdûm çimî yey (cey) korî	Bu adamın gözleri kördür.
Jina wî kêre	Ceniya yey (cey) kerr a	Onun karısı sağırdır.
Hindik doxû`e vedoxû`e	Şeniki wenû	O az yiyor.
Bivil di nav rûdaye	Zinc ha myanî surotî di	Burun suratın ortasındadır.
Por liser serî hêşin dibe	Gijik sere di yenû	Saç kafada gelir.
Purtik dirêje zirave	Yew mûyi derga baryek a	Uzun ve ince bir kıldır.
Xû`în sore	Goini sura	Kan kırmızıdır.
Di masî de çav heyê, goh tune	Masedi çimî estî, goşyî çîn î	Balık da göz var, kulak yok.
Na teyra difir`e	Eno têr hyedikî firen`û	Bu kuş yavaş uçuyor.
Liser ardeda tê	Nişen`û ard a	Yere iniyor.
Do êvarî baran barî	Vizyerî şandi varan vara	Dün akşam yağmur yağdı.
Bi şev tarîye, bi ro roanîke	Şew tarî u, roc roşt û	Gece karanlıktır, gündüz aydınlıktır.
Hûn bi Kurmanckî zanin?	Şîma zazakî zanî?	Siz Zazaca biliyor musunuz?

Metnî Kurmanckî ke no Kîtab de Ca Genî (Lerch 1857, I, 50-94)

1- Yew hikayeya eşqî – finkî ra tercume

2- Hewt Hikayeyî – osmanî ra tercume. Nê hikayeyî kîtabî “Dieterici (Fr.) Chrestomathie Ottomane (Berlin. 1854 ripel 31 -38)” gerîyayî.

3- 16 milqatikî (14 hebî înan Fabel î). Tirkî ra tercume. Nê fabelî kîtabî “V. Letellier Choix de fables, traduites en turk. Paris 1826” ra gerîyayî.

- Mele û Morcela
- Hikayeya Mereyo ke Merd
- Hikayeya Cinawir û Şiwane
- Hikayeya Dîk û Încî
- Hikayeya Zerenc û Kerg
- Hikayeya Şêr Şi dîyarî Gurbet
- Hikayeya Luy û Qela
- Luy û Biz
- Şêro Kal
- Teyra Çayirî bi Lêyîranî xo ya
- Hikayeya Bilbil û Baz
- Bizin bi Karîyanî xo ya
- Solderz û Merdimo Doletî
- Hikayeya Mar û Dewijan
- Merdim bi Xizna ya
- Yew Merdim bi Cînî ya

4- “Benî Îsrail” sero yew Hikayeya. Na hikaye kîtabî “Dieterici (Fr.) Chrestomathie Ottomane (Berlin. 1854 Rûpel 24)” ra gerîyaya.

5- Raştameyîşî serbazî ûris Murawjew û taye Kurdanî derûdormeyî Qersê. No nuşte kîtabî

“Belagerung von Kars –Tiflîsê, 1856, Rûpel 5-22”, ra gerîyaya.

6- Hikayeya Derebegî

7- Hikayeya eşqî Fetteh û Kenaya begî Eşîra Romî, Xelilê Zelxan.

8- Evdila Beg, Mîreyî Palo (Kor Evdila Beg)

9- Hikayeya Luy û Qertal

Nuşteyî bi Leheçeyî Kirdkî

1- Hîrî Birayî -Hesenek, Qasim, Şaban

2- Hesenî di Qisêkerdiş (Roportaj bi Heseno Siwanij a)

3- Elî Axa, Mîreyî Qerebegûn

4- Qoxê Nerib û Sîwani

5- Qoxê Nerib û Hiyênî

6- Sanikê Mirçika Goîn

7- Sanikê Arwûnçî û Luy

Peyniyê cîldoyewinyê kitabî Peter Lerch de çend nuşteyî bin zî estî: (Lerch 1857, I, 136-149)

1. Îskender xeber geno ke rusan eşto Berda û Nuşaybe sero û tîyayî işqal kerdî.

2. Tercumeyî kurmanci yê 25 vateyî verênan.

Vateyî verênan ra çend nimuneyî:

Yar hezar be hindike, dijmin yek be, zaf e – Dost henzar bo kê m ê, dişmen yew bo zaf o.

Seh diwe karwan dibuhur e – Kutik laweno, kerwan şino.

Sîrka belaş, ji hungiv şêrîntir e – Sîrkeyo belaş, hegemîn ra şîrin o.

Ê hindikî nizan e, zehfî qet nizan e – Merdimo ke taye nizano, zafe qet nizano.

Kevirê biçûk jî serî diqelişî ne – Kerraya gird serre şiknena.

Dijminê bi aqil, ji yarê bê aqil çêtir e – Dişmeno bi aqil, dosto bê aqil ra hol o.

Gêziya kevn davêjin ser xanî – Geziyo kehen erzênî serî banî.

3. Tercumeyî kurmanckî yê destpêkî eserê Saadi Şirazi “Gulistan” ra çend ripelî.

Penî nê vateyî verênan çend destnuşteyî Peter Lerch yê vateyî verênan yê Kurdan zî estî.

Ancî ripelo yewin yê Gulistan bi destnuşteyî Peter Lerch ameyo çapkerdiş.

Cîldî diyin ê kitabî Peter J. A. Lerch yo bi nameyî “Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer (Derheqî Kurdan û Keldaniyî Bakûr yê Îranî de Cigêrayîşî), 1958 St. Petersburg de ameyo çapkerdiş. No cîld 1979 de bi cîldo yewina pîya Amsterdam de ameyo çap kerdiş. Peter Lerch 8î Edar 1958 de semedî cîldî diyin a yew vateyo verên nuşto. O no vateyî xo yo verên de wina nuseno, “Esas mi niwaştên ez xebatê xo ya derheqî têvernayîşî çekuyanî Kurdkî bi çekuyanî ziwananî îranî ya, nika çap bikerî. Esas mi tena semedê xo ya waşt ziwani Kurdkî û ziwananî îranî yê binan bidî têver. Çünke mi verî waştênî ke vengani, îdyoman û elaqayî beyntarê lehçeyanî Kurdan hol fehm bikerî. Gani merdim ziwani Kurdkî û ziwani fariskî yo ewroyin, ziwananî afgani û osetkî bido têver. Ez nika nişkena xebatê xo ya warê Kurdolojî de birûmnî. Çünke ez xo hedre kena ke yew gêrayîşo ilmî virazî. Belka ez cuwa pey reyna warê îranolojî de bixebitî” (Lerch 1857, II, 2).

Peter Lerch destpêkî cîldî diyin ê kitabî xo de behsî programanî oryantalistan keno. O seyhatî mîsyoneran sero, xebatê mîsyoneran û ziwanzanayanî ewropayijan ê warê Kurdolojî sero agahdarî dano.

Taye mîsyoner, gerayox û zana ke P. Lerch behsê înan keno, ne yî:

Maûrîzio, Garzonî, Alexander Jaba, M. Chodzko, Guiseppe Campanelli, Chanykow, B. von Dohrn, John. Dav. Michaelis, Prof. E. Rödiger, Pater Leopoldo Soldînî, Hohn. Schlö-
zer, Conr. Gottl. Anton, P. S. Pallas, Theodor Jankiewitsch de Miler, Dr. J. A. Guldenstidts,
Julius Klaproth, Hammer, Cl. J. Rich, Hörnle, Prof. Dr. Karl Koch, A. H. Layard, Moritz
Wagner, E. Beresine, M. M. Gmelin, Prof. A. F. Pott, P. Saweljew, J. Morier, E. Smith, H. C.
Rawlinson.

Cildî diyin yê kitabî Peter J. A. Lerch yo bi nameyî “Forschungen über die Kurden und
die Iranischen Nordchaldäer (Derheqî Kurdan û Keldaniyî Bakûr yê Îranî de Cigêrayîşî),
de heme metnî Kurdî (kurmnacî û kirdkî) ameyî çap kerdiş nê yî:

1. Ferhengî Îdyomanî Kurmanckî (Lerch 1857, II, 81-165)

Çend nimuneyî:

Aqilî wî pir` e – Aqilî ey zaf o

Aqilî wî tun` e – Aqilî ey çin o

Her îşêra aqil lazim` e – Her karî rê aqil lazim o.

Sîleke lêxist Avdil` a Beg ra – Yew lapat da Abdullah Begî ro.

Îlawe 1. (Lerch 1857, II, 166-188)

Semedê tercumeyî eserê Gulistan listeyî çekûyan.

Çend nimuneyî:

Seheta mirinê (seate mergî ya), meleka mirinê (melekê mergî), hemû mirov (heme
însanî), ava çavê (aweve Çıman), nûçe hat (xeber amey), pêxember.

Îlawe 2. (Lerch 1857, II, 189-190)

Lîsteyî çekûyan yê fekî Hedrus.

Çend nimuneyî:

Hedrus Ağzı	Kurmanckî	Kirdkî
Irap	Erep	Ereb
Hatia	Hat	Ame
Qevata, Qeve	Qahwe	Qewe
Kirna	Kir	Kerd
Gotie	Got	Va
Tak	Dike	Keno

II. Ferhengî Îldiyomanî Kirdkî (Lerch 1857, II, 191-214)

Çend nimuneyî:

Kirdkî	Kurmanci	Türkçe
Tira girot	Je girt	Ondan aldı
Serra k' şî	Sala Bihurî	Geçen yıl
Serra Parîn	Sala derbasbûyî	Geçen sene
Rayer	Rê	yol

Peynîyê kitabî Peter Lerch de taye îlaweyî, notî û raştkerdişî estî.

Çapî 1979, Amsterdam- Holanda de heme metnî Kurdkî bi almankî ameyî tercume kerdiş û no çap de tercumeyî almankî bi metnanî orijînal ê Kurdkî ya pîya ameyî çap kerdiş.

7. TRANSKIRÎPSÎYONÎ METNANÎ KIRDKÎ

Seke ma cor de zî nuştîbi Peter Lerch' kitabî xo yê "Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer (Derheqî Kurdan û Keldaniyî Bakûr yê Îranî de Cigêrayîşî) de 7 metnî kirdkî neşir kerdî. Heme 7 metnî bi alfabeya Lepsîus ya Linguistik ameyî nuştîş. Seke ma verî zî nuştîbi na alfabe yew alfabeya taybetî ya. Yew wendoxo normal ewro na alfabe ra fehm nikeno. No rid ra nê metnî kirdkî ke Peter Lerch kitabî xo de neşir kerdî, verî hetî nuştux / cigêrayox Mehemed Malmîsanij ra bi alfabeya latîni ya Kurdkî (Alfabeya Celadet Bedirxan) newe ra ameyî nuştîş yanî ameyî transkirîpe kerdiş û 1986 de kovara Enstîtuyî Kurd Paris "Hêvî" de ameyî çap kerdiş (Malmîsanij 1986, 5 / 88-91; 1987, 6 / 69-79).

Cuwa pey mi reyna nê metnî bi alfabeya Kurdkî newe-ra nuştî û ne metnî 1995 de rojnameyî "Azadî" ke İstanbul de amênî neşir kerdiş (Kurij 1995) de çap bîyî.

Metnî kirdkî ke cîldo yewin ê kitabî Peter Lerch de neşir bîyî heme bi alfabeya latîni Kurdkî ameyî transkirîpe kerdiş. Ne metnî ne yî:

- 1- Hîrî Birayî -Hesenek, Qasim, Şaban
- 2- Hesênî di Qisêkerdiş (Roportaj bi Heseno Sîwanij a)
- 3- Elî Axa, Mîreyî Qerebegûn
- 4- Qoxê Nerib û Sîwani
- 5- Qoxê Nerib û Hiyênî
- 6- Sanikê Mirçika Goîn
- 7- Sanikê Arwûnçî û Luy

8. NETÎCE

Peter Lerch tarîh de keso yewino ke derheqî kirdkî de xebat kerda. Peter Lerchî 1850 de Petersburg de Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx – Filolojî de yew zana bi, ey hîna zaf warî ziwani farişî de kar kerdênî.

Peter Lerch yew roj kovara bi nameyî (Nordische Biene-23. 12. 1855) de bi manşetî “Bajarî Smolonskî de Kurdî” yew xeber waneno. Na xeber de yeno nuştîş ke herbî benatey Împaratorîya Osmanî û Çarîya Rusya de taye Kurdkî hesîr gerîyayî û nê hesirî çîya çîya bajarani Rusya de ameyî ca kerdiş. Lerch îdareyî Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx – Ziwanzanî ra musade wazeno ke biesko şero bajarî Smolonskî nê Kurdanî hesiran vîno û yew mudet înan het de bimano. Îdareyî Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye de qisimî Tarîx – Ziwanzanî no waştîş ey qebûl keno. Nayê sero o wisarî 1856 de şîno Roslow û tîya de 11 hefteyî maneno. Lerch tîya de Kurdkî (kurmanckî / kirdkî) mûseno û tîya de metnanî folklorî arê dano.

Peter Lerch Roslow de Kurdan ra xeylêk materyal top keno. O cuwa pey nê metnan ser-o xebata zanistî keno û înan sey kîtab çap keno. No kîtab sey di cildan yeno çap kerdiş. Ancî Peter Lerch derheqî xebatê xo yê Roslow de yew rapor amade keno û nê rapori peşkeşî Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye qisimî Tarîx – Ziwanzanî keno. No rapor cildî yewin ê kîtabî Lerch de esto. Peter Lerch no rapori xo de zaf hîra behsê metodanî xo yê îlmî keno. O îzah keno ke xebatê xo ya warê Kurdolojî de kam metodî şuxilnayî. Ancî Peter Lerch rapori xo de behsê Kurdanî Roslow keno, behsî eşîretanî Kurdan, kulturî Kurdan keno. O zaf kêfweşo ke tîya de Kurd sinasnayî. Peter Lerch şexsîyetî Kurdan, karakterî Kurdan zaf wasifneno.

Kîtabî Peter Lerch 1979 de Amsterdam de newe ra bi almankî ameyî çapkerdiş. Ma na xebatê xo de no çapî almankî esas girewto. Metnî Kurdkî yê nê kîtabî çapî Amsterdam de zî sey çapî St. Petersburg bi alfabeya Lepsîus sey orjînal ameyî çap kerdiş. La no çapî Amsterdam de tercumeyî almankî yê metnanî Kurdkî zî esto. Kîtab de hem metnî kurmanckî hem zî metnî kirdkî estî.

Seke ma cor de zî nuştîbi Peter Lerch’ kîtabî xo yê “Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer (Derheqî Kurdan û Keldanîyî Bakûr yê Îranî de Cigêrayîşî) de 7 metnî kirdkî neşîr kerdî. Heme 7 metnî bi alfabeya Lepsîus ya Linguîstîk ameyî nuştîş. Seke ma verî zî nuştîbi na alfabe yew alfabeya taybetî ya. Yew wendoxo normal ewro na alfabe ra fehîm nîkeno. No rid ra nê metnî kirdkî ke Peter Lerch kîtabî xo de neşîr kerdî, verî hetî nuştîx / cigêrayox Mehemed Malmîsanîj ra bi alfabeya latînî ya Kurdkî (Alfabeya Celadet Bedirxan) newe ra ameyî nuştîş yanî ameyî transkîrîpe kerdiş û 1986 de kovara Enstîtuyî Kurd Parîs “Hêvî” de ameyî çap kerdiş.

Cuwa pey mi reyna nê metnî bi alfabeya Kurdkî newe-ra nuştî û ne metnî 1995 de rojnameyî “Azadî” ke Îstanbul de amênî neşîr kerdiş de çap biyî.

Peter Lerch nê metnî kirdkî Heseno Sîvanij ra girewtî. Sîwan yew mintiqayê qezaya Çewlîg Dara Henî ya. Hesênî nê metnî goreyî kirdkîya mintiqaya Çewlîg – Palî, yanî fekî Çewlîg vatî, Peter Lerch zî o qeyde qeyd kerdî. Ey wexto ke nê metnî nuştî zî sey orijînal nuştî. Nê metnan ra merdim eşkeno fekî Çewlîg sero agahdarî bîgero. Peter Lerch bi na xebatê xo cemaatî Kurdîstan sero, qoxeyî beyntarê eşîran sero, sonikanî Kurdan sero zî agahdarî dano. Bi nê metnan kirdkî raya verên yena nuştîş. Ferqî Peter Lerch yê zimanzanayanî bînan ra oyo ke Peter Lerch bi xo kirdkî musayo, bi xo kirdkî zano û ey hem materyal topkerdo, hem zî nayê sero xebata zanayî kerda.

Peter Lerch waştênî warî Kurdolojî de xebatê xo biramnno, la cuwa pey na xebat nêramneno. Çunke ma dest de sobîna xebatê ey çîn a. Goreyî agahdarîyê ma Zeningehî Petersburg de hama tayê materyalî Kurdî (kurmancî û kirdkî) estî. La çi heyf ke nê materyalî nekewtî ma dest.

9. ÇIMEYÎ

Lerch, P. (1979). *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer Band I, II, (Derheqî Kurdan û Keldanîyî Bakûr yê Îranî de Cigêrayîşî, (Cild I, II), Amsterdam.*

Lerch, P. (1995), “*Berichte über eine wissenschaftliche Reise zu den kriegsgefangenen Kurden in Roslow im Gouvernement Smolonsk*” (*Raporo ke Derheq Hesîranî Kurdan de yê Bajari Roslow de Ameyo Amade Kerdiş*), Almanî ra açarnayox: Seyîdxan Kurij, *rojnameya Nû Roj*, İstanbul.

Aydın, V. (2009). “Kurdzanî û Peter Lerch”, <http://www.kurinfo.com/> 24. 12. 2009.

Malmisanij, (1986, 1987). “Taye Nuşteyî Peter Lerch”, *Hêvî-Kovara Çandîya Giştî*, humar 5, s. 1986, h. 6, s. 1987, Paris.

Kurij, S. (1995). “Nuşteyî Peter Lerch”, *Azadî-Rojnameyî Hefteyî*, h. 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, s. 1995, İstanbul.

Extended Abstract

Peter J. A. Lerch was the first linguist who studied Kirdkî/Zazakî Kurdish in history. He was a scholar at Petersburg Royal Academy, Department of History and Languages in 1850 in Petersburg. The main focus of his studies was Persian language.

At Nordics Bienne- on 23rd December 1855, Peter J. A. Lerch read a headline of newspaper one day “Kurds in the city of Smolensk”. The news was during the war between Ottoman Empire and Russian Empire. Some Kurds were taken as captives and these captives were sent to different cities in Russia. Peter J. A. Lerch wanted to take permission from the administration of Petersburg Royal Academy, Department of History and Languages to go to Smolensk to observe these Kurdish captives. The administration of the department accepted his request. After that, he went to Roslow in the spring of the 1856, and stayed there

for 11 weeks. While he was there, he learnt Kirdkî/Zazakî (Kurmanckî) Kurdish and collected texts on Kirdkî Kurdish and folklore.

Peter J. A. Lerch collected a number of materials from these Kurds in Roslow. He made further academic research on these materials and published them as a book, which consists of two parts. Peter J. A. Lerch wrote a report about his study and presented it to Petersburg Royal Academy, Department of History and Languages. This report exists in the first part of the book. Peter J. A. Lerch explains his scientific methods in this report in detail. He explains which methods were applied regarding Kurdology scope in his study. Peter J. A. Lerch also gives information about the tribes and culture of the Kurds who were kept as captives in Roslow. He feels lucky about meeting Kurds in Roslow. He mostly explains about the personality and character of the captive Kurds. His first book was also published in German in Amsterdam in 1979. The author of this study worked on this German translation. The Kurdish texts of this book were in Lepsius alphabet as the original book. In addition to that, there was an explanation in German. The book features both Kurmanji and Kirdkî Kurdish texts.

As mentioned above, in Peter J. A. Lerch's book titled "Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer" (A research about Kurds and Chaldeans from Northern Iran) seven Kirdkî Kurdish texts were published. All Kirdkî Kurmanji texts were in Lepsius alphabet in a linguistic way. This alphabet is a special alphabet. An ordinary person cannot read it. Due to this, the scholar Mehemed Malmisanij transcribed it to Kurdish Latin alphabet (i.e. Celadet Bedirxan Alphabet). They were initially published in "Hêvî", the journal of Paris Kurdish Institute. After that, the author of this study transcribed them again in Kurdish alphabet and published in Azadi newspaper in Istanbul in 1995.

Peter J. A. Lerch collected these texts from "Heseno Sivaniy". Siwan is an area in the province of Dara Yeni of Çewlig (Genç, Bingol, in Northern/Turkey Kurdistan). Heseno told these texts according to his territorial area, which is Çewlig-Pali area. In other words, he told his texts in Çewlig dialect of Kirdkî Kurdish. Peter saved them as original. Therefore; these texts can be compared to Çewlig dialect of Kirdkî Kurdish. Peter J. A. Lerch also gives detailed information about Kurdis tribes and fables in this study of Kurdistan society. These texts are the first written Kirdki Kurdish texts. Not only did Peter J. A. Lerch learn Kirdki Kurdish and collected Kirdki Kurdish materials, he also made academic study on Kirdki Kurdish.

It is believed that Peter Lerch desired to continue on studying Kurdology. It is a de facto that there are some Kurmanci and Kirdki Kurdish materials in the St. Petersburg library. Unfortunately; we have not managed to have a copy of them yet.